

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Κοινωνική φαινομενολογία και ποιοτική έρευνα: Γνωσιακές δομές και υποκειμενικότητα

Νίκος Ναγόπουλος*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν κείμενο εξετάζονται αρχικά οι αναστοχαστικές όψεις της ερμηνευτικής σχολής και η κοινωνιολογική «στροφή» που θεμελιώνεται στις φαινομενολογικές προσεγγίσεις και στις νοηματοδοτήσεις του κόσμου της καθημερινής ζωής. Στο πλαίσιο αυτό διερευνώνται οι κοινωνιολογικές προεκτάσεις της φαινομενολογικής παράδοσης που εισχωρούν στα βαθύτερα βιώματα και στις εσωτερικές διεργασίες κατά την παραγωγή υποκειμενικού νοήματος και επιχειρούν να ερμηνεύσουν ατομικές και συλλογικές μορφές κοινωνικής δράσης. Στη συνέχεια η ίδια συζήτηση επεκτείνεται στα πεδία της ποιοτικής έρευνας, εκεί όπου εκβάλλουν τα ερευνητικά ενδιαφέροντα της φαινομενολογικής οπτικής απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα. Τέλος, η συζήτηση επικεντρώνεται στη δυνατότητα συγκρότησης εμπειρικά θεμελιωμένων θεωριών μέσα από την ανάδειξη υποκειμενικών μορφών νοήματος.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνική Φαινομενολογία, Ποιοτική Έρευνα, Υποκειμενικότητα, Εμπειρικά θεμελιωμένες θεωρίες

1. Θεωρητικό πλαίσιο διερεύνησης

Στην παράδοση της φαινομενολογικής σκέψης η κοινωνική επιστήμη θεμελιώνεται στις απόπειρες ανακατασκευής των νοηματοδοτήσεων που απορρέουν από τις γενικές και αναλλοίωτες βασικές τυπικές δομές του βίοκοσμου, πάνω στις οποίες στηρίζει τη μεθοδολογική της σκευή. Αυτά τα οντολογικής τάξεως χαρακτηριστικά του βίοκοσμου μπορούν ωστόσο να διερευνηθούν και να αναλυθούν ερμηνευτικά και αναστοχαστικά μέσα από τις συγκεκριμένες σημασιολογικές ροές στον συνειδητό κόσμο, στο σώμα των υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στην καθημερινή κοινωνική ζωή.

Στην προσέγγιση αυτή, κεντρικό σημείο αφετηρίας για την έρευνα συνιστούν οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους τα άτομα προσδίδουν νόημα σε αντικείμενα, γεγονότα, εμπειρίες κ.ο.κ., οι οποίοι ταυτόχρονα υποδηλώνουν ή αποκαλύπτουν τη γνωστική ύλη και τα αντιληπτικά συστήματα που επικρατούν σε διάφορες ιστορικές περιόδους.

Στο πλαίσιο αυτό, η ποιοτική κοινωνική έρευνα, μέσω της οποίας επιχειρείται η κατίσχυση και επιστημονική καταξίωση ενός διαφορετικού γνωστικού και πραξιολογικού ερευνητικού ενδιαφέροντος στη μελέτη του υποκειμένου και της κοινωνικής πραγματικότητας, αποτελεί μια όλο και περισσότερο διαδεδομένη

* Νίκος Ναγόπουλος, Ph.D., Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Λόφος Ξενία, Μυτιλήνη, Τ.Κ. 81100, Τηλ.: 22510-36523. Ηλεκτρονική διεύθυνση: N.Nagopoulos@soc.aegean.gr

πρακτική στη διενέργεια έρευνας. Η ποιοτική έρευνα υπηρετεί εν πολλοίς το θεωρητικό και επιστημολογικό υπόβαθρο της κοινωνικής φαινομενολογικής οπτικής ενώ διαφοροποιείται διαρκώς και σε υψηλό βαθμό στον τρόπο των προσεγγίσεων και στην εφαρμογή των εργαλείων που χρησιμοποιεί.

Η εισήγηση εξετάζει τα παραπάνω μέσα από την κοινωνιολογική «στροφή» που θεμελιώνεται στις φαινομενολογικές προσεγγίσεις και στις αναστοχαστικές όψεις της ερμηνευτικής σχολής και εξετάζει κριτικά τα όρια μιας κοινωνικά κατασκευασμένης πραγματικότητας που οικοδομείται μέσα από τη νοηματοδότηση του κόσμου της καθημερινής ζωής, σύμφωνα με αυτόν τον ισχυρισμό. Παράλληλα, διερευνά το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον στα βαθύτερα βιώματα και τις εσωτερικές διεργασίες ως προς την παραγωγή υποκειμενικού νοήματος (Beck, 1992· Hedström, 2005) που συνυφαίνονται παράλληλα με τις αναστοχαστικές αναζητήσεις του τρόπου λειτουργίας της κοινωνίας ως συνόλου. Πέρα από τις θεωρητικές επισημάνσεις τα όρια αυτά γίνονται περισσότερο ευδιάκριτα στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας, όπου εκβάλλουν τα ερευνητικά ενδιαφέροντα της φαινομενολογικής οπτικής απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα.

Τα όρια αυτά εξετάζονται στην αντίστοιχη βιβλιογραφία μέσα από παραδείγματα που θεωρούν την ποιοτική έρευνα *par excellence* ως προς το αναζητούμενο ερμηνευτικό βάθος των ερευνώμενων υποκειμένων. Η λογική διάκριση των μεθόδων και η εφαρμογή των ποικίλων ποιοτικών προσεγγίσεων (Knoblauch, Flick & Maeder, 2005) αναδεικνύουν ακριβώς το ξεχωριστό επιστημολογικό ενδιαφέρον ως προς την εννοιολόγηση της κατηγορίας «υποκείμενο», το οποίο συνιστά τη γλωσσική οντότητα που εμπεριέχει κατανοητικούς κώδικες και την οποία κατακτά, αναπαράγει και εμπλουτίζει το άτομο (Butler, 2001: 15). Στο πλαίσιο αυτό, και εάν δεν προδιαγράφεται στον ερευνητικό σχεδιασμό μια γενικευτική-θεωρητική προοπτική, η ερευνητική απόπειρα διενεργείται ερμηνευτικά και εξαντλείται στο ξεχωριστό σώμα του κάθε ατόμου-υποκειμένου, ενώ απουσιάζει η κανονιστική οπτική και προοπτική.

Από την άλλη, η κοινωνική φαινομενολογία διεισδύει συμπληρωματικά και αφαιρετικά στην κατανόηση του συλλογικού συνειδητού κόσμου των νοηματοδοτήσεων εμπλέκοντας το εργαλείο της ερμηνευτικής στη συγκρότηση θεωριών κοινωνιολογικού περιεχομένου. Πέρα από τις χρήσιμες πρόσφατες επισημάνσεις μιας διάκρισης ανάμεσα σε ερμηνευτική παράδοση και ποιοτική κοινωνική έρευνα, που αφορούν κυρίως ζητήματα συμβατότητας, αμεσότητας και κωδικοποίησης των νοηματικών αποδόσεων σε επίπεδο εφαρμογής της μεθόδου έρευνας (Hitzler, 2016), το κοινό σημείο αναφοράς παραμένει και αφορά την κατανόηση και ανάδειξη του περιεχομένου των νοηματοδοτήσεων και της σημασιολογικής τους απόδοσης, που εξετάζεται, είτε ερμηνευτικά –με έμφαση στις υποκειμενικές και μοναδικές βιωματικές ροές νοήματος (Schütz, 2004: 127)– είτε κανονιστικά, μέσω των αντικειμενικών στόχων της ποιοτικής έρευνας και της χρήσης του εργαλείου της ερμηνευτικής στην κοινωνική ανακατασκευή δομών νοήματος (Overmann et al, 1979).

Πέρα από την παραπάνω διάκριση, το αρχικό ενδιαφέρον για ποιοτικές μεθόδους έρευνας διασπάται σε διαφορετικές εκτιμήσεις αναφορικά με τα κριτήρια οριοθέτησης της συγκεκριμένης μεθόδου και της σχέσης που διατηρεί και αναπτύσσει με τη θεωρία. Εάν π.χ. προηγείται η θεωρία της έρευνας που διενεργείται στο πεδίο ή συγκροτείται σε ύστερο χρόνο εμπειρικά μέσα από την ανάλυση του υλικού της έρευνας. Η λανθάνουσα, κατά την κρίση μας, διαζευκτική τοποθέτηση του μεθοδολογικού ζητήματος καθιστά προβληματική μια σχέση που

οφείλει να παραμείνει αδιάσπαστη. Ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται μέσω μιας κατ' αρχήν κοινά αποδεκτής συνδυαστικής επιστημολογίας της έρευνας που μπορεί να εφαρμοστεί σε πολλαπλά επίπεδα, αλλά και της διασάφησης της ποιότητας των αναμενόμενων αποτελεσμάτων από τη διαδικασία της έρευνας στο στάδιο του σχεδιασμού.

Οι συσχετίσεις ανάμεσα στην παραγωγή δεδομένων και στις θεωρητικές κατηγορίες πραγματοποιούνται, όπως εδώ θα καταδειχθεί, μέσα από μια παράλληλη πορεία συνάντησης του διαθέσιμου ερμηνευτικού βάθους και της νοηματοδότησης που προσφέρουν, οι έστω και περιορισμένες αριθμητικά, αποτιμήσεις των ποιοτικών δεδομένων, με την από-μείωση του υψηλού βαθμού αφαίρεσης των γενικών κοινωνιολογικών θεωριών.

2. Πριν από την κοινωνιολογική στροφή: Οι πρώτες συζεύξεις

Συγκεκριμένα ερευνητικά παραδείγματα αποτελούν και πιστοποιούν διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς τη χρήση ποιοτικών μεθόδων με σκοπό να καταδειχθούν αδυναμίες, ανεπάρκειες και δυνατά σημεία αυτής της χρήσης. Στη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών η ανακατασκευή τέτοιων υποκειμενικών οπτικών αποτελεί το εργαλείο διερεύνησης των γενικών αρχών σύμφωνα με τις οποίες ο άνθρωπος οργανώνει τις εμπειρίες του (Schütz, 2004), ενώ από τη μεριά των κοινωνικών επιστημόνων οι καθημερινές αντιλήψεις και γνώσεις αποτελούν τη βάση για την ανάπτυξη μιας πιο σχηματοποιημένης και γενικευμένης «εκδοχής του κόσμου» μέσα από ευρύτερα ερμηνευτικά σχήματα που επιχειρούν να αναδείξουν το υποκειμενικό νόημα στα πεδία των πολλαπλών μορφών πραγματικότητας.

Ιδιαίτερα με την κοινωνιολογική στροφή στη φαινομενολογία τα χαρακτηριστικά αυτά επιχειρήθηκε να αναλυθούν εναργέστερα στο πλαίσιο του βιωμένου στο χώρο και το χρόνο ιστορικού υλικού (Schütz & Luckmann, 1979). Κατά αυτήν την έννοια η κοινωνιολογική οπτική διατηρεί αφενός μια αρχετυπική βάση που ανταποκρίνεται στις αναγκαίες τυποποιήσεις των θεμελιωδών συστατικών του βίοκοσμου σύμφωνα με τις μεθοδολογικές προσπάθειες της κοινωνικής επιστήμης. Αφετέρου, η κοινωνιολογική οπτική επιχειρεί επιπλέον να αναδείξει τις πραγματικές, ιστορικές και εκφραστικές μορφές νοηματοδότησης στις διαφορετικές σφαίρες της κοινωνικής ζωής και της ορατότητας των νοηματικών περιεχομένων των πράξεων που αναλαμβάνουν να πραγματοποιήσουν τα υποκείμενα (Luckmann, 1980: 9-55).

Το θεωρητικό αυτό έναυσμα προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό και τα ζητήματα που αφορούν την επιλογή ποιοτικών μεθόδων στην κοινωνική έρευνα. Βέβαια, η προσέγγιση της έρευνας και της θεωρίας της γνώσης από τη μεριά του υποκειμένου είχε εκδηλωθεί και πριν από την έκφρασή της σε κοινωνιολογικές πειθαρχίες. Απέκτησαν ωστόσο ξεχωριστό ενδιαφέρον σε μια περίοδο κατά την οποία οι ποιοτικές μέθοδοι συνδέθηκαν με σύγχρονες κοινωνιολογικές σχολές, οι οποίες παρέχουν το θεωρητικό υλικό τεκμηρίωσης του σκοπού και της αναγκαιότητας αυτής της επιλογής.

Είναι γεγονός ότι πέρα από το σύνολο των διακριτών τους σημείων, ένα κοινό γνώρισμα χαρακτήριζε τις γνωσιοθεωρητικές παραδόσεις και σχολές έως την επιρροή της κοινωνιολογικής οπτικής στις αναζητήσεις ή στα επιχειρήματα που αναπτύσσει η τελευταία και τα οποία εκτείνονται έως την επιλογή των κατάλληλων μεθόδων κοινωνικής έρευνας. Οι προσεγγίσεις αφορούσαν μεμονωμένα άτομα και όχι κοινωνικά και ιστορικά υποκείμενα, ή συγκροτημένες και συνεκτικές ομάδες ατόμων, όπως ολότητες ή ακόμα και κοινωνίες (Dilthey, 2006). Έτσι, στη σύγχρονη

γνωσιοθεωρία αλλά και στην κοινωνική έρευνα επιτελείται μια ισχυρή κοινωνιολογική μετάβαση στα γνωσιοθεωρητικά ζητήματα, καθώς η γνώση μελετάται ως κοινωνική γνώση, το υποκείμενο ως κοινωνικο-ιστορικό υποκείμενο και η πράξη ως κοινωνική πράξη. Με τη στροφή αυτή συνδέεται η Γνωσιοθεωρία, και η θεωρία της πράξης με την κοινωνιολογική οπτική.

Ωστόσο, η στροφή αυτή δεν έγινε ιδιαίτερα ευδιάκριτη, τουλάχιστον ερευνητικά, καθώς κατά την πρώιμη κοινωνιολογική θεωρία της πράξης και την ανάπτυξη των κλασικών μοντέλων κοινωνικοποίησης επικράτησε μια αδιαφοροποίητη μεθοδολογική πραγμάτευση των όρων «πράξη» και «συμπεριφορά», που σηματοδότησε την ερευνητική προοπτική της κοινωνικής επιστήμης και την καταλληλότητα και συμβατότητα των τεχνικών μέσων που αναπτύσσει. Η επιχειρούμενη ταύτιση των παραπάνω όρων, σε μια παρέκκλιση από την βεβαιωτική υπόδειξη των όρων συγκρότησης μιας «κατανοούσας κοινωνιολογίας» (Schütz, 2004· Weber, 1980), ανέδειξε ταυτόχρονα ένα ερευνητικό ενδιαφέρον εστιασμένο αποκλειστικά στις εξωτερικές εκδηλώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας, ως συμπεριφορές. Οι τελευταίες αναφέρονται ή προκαλούνται σε έναν κόσμο που διατηρεί την μοναδικά υπάρχουσα αντικειμενική οντότητα εντός του οποίου τελεσφορεί και η αξίωση εγκυρότητας της επιστήμης που τον μελετά.

Σύμφωνα με αυτό το εγχείρημα οι κοινωνικές και φυσικές επιστήμες εφαρμόζουν σε μεθοδολογικό επίπεδο τις ίδιες αρχές στη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Ο μοναδικός κόσμος που μπορεί να μελετηθεί επιστημονικά είναι ο κοινωνικός κόσμος που αποτελεί τον φυσικό κόσμο των κοινωνικών φαινομένων, ήτοι ο κόσμος των εκδηλωμένων ανθρώπινων δραστηριοτήτων και συμπεριφορών, ως ορατών φαινομένων που προσλαμβάνονται από τις αισθήσεις, και τα οποία αιτιολογούνται με αξιακά ουδέτερο τρόπο, ενώ παράλληλα συγκροτούν το δόκιμο γνωσιακό υλικό για τη διαμόρφωση και τον έλεγχο επιστημονικών θεωριών.

Η συνέπεια μιας τέτοιας θέσης είναι ότι η κοινωνική έρευνα αφοσιώνεται συχνά στα ιδεώδη της μέτρησης και της αντικειμενικότητας με τα οποία διασφαλίζονται τα εχέγγυα της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της επιστημονικής διαδικασίας στην εφαρμογή της μεθόδου. Κατά αυτόν τον τρόπο συλλαμβάνει την ερευνητική διαδικασία ανεξάρτητα από την διεισδυτική ματιά των ερευνητών, οι οποίοι τελικά συλλέγουν και επεξεργάζονται κατά τον ίδιο αντικειμενικό και αξιακά ουδέτερο τρόπο εκείνα τα δεδομένα που αναφέρονται και συστήνουν μοναδικά «γεγονότα». Για τον σκοπό αυτό, οι ερευνητικές διαδικασίες είναι όσο το δυνατόν περισσότερο τυποποιημένες δομικά και απομακρύνονται από την, κατά την άποψη αυτή, επιστημονικά επισφαλή, ερμηνευτική διαδικασία που θα μπορούσε να διεκδικήσει ιδιαίτερη και ισοβαρή μεθοδολογική ισχύ.

Στο επίπεδο της πρώιμης κοινωνιολογικής θεωρίας, το ενδιαφέρον για το «εσωτερικά νοούμενο νόημα» (Weber, 1980) και την πολυσημία των εμπρόθετων, εμπλουτισμένων με νόημα, ενεργημάτων των υποκειμένων –που ενδεχομένως να διαφοροποιούνται και να μην αντιστοιχούν με τις συμπεριφορές που εκδηλώνουν τελικά τα ίδια άτομα– περιορίστηκε, σύμφωνα με μια επικρατούσα κοινωνιολογική τάση (Parsons, 1968), στην ανάλυση δεδομένων μέσα από συστήματα κανόνων και αξιών, τα οποία εσωτερικεύονται από τα υποκείμενα με την ενεργοποίηση διαδικασιών υποκίνησης δομών ατομικών κινήτρων. Κατά αυτόν τον τρόπο, το ερευνητικό αντικείμενο μιας πρώιμα κυρίαρχης κοινωνιολογικής τάσης εστιάστηκε κυρίως σε τρόπους που υποδεικνύουν ατομικές επιλογές και διευκολύνουν την κοινωνική προσαρμογή, ενώ ταυτόχρονα εξετάζουν τα ατομικά και κοινωνικά

προβλήματα ως προς τα δομικά τους χαρακτηριστικά που εντοπίζονται σε έναν κόσμο αντικειμενικό και ανεξάρτητο από τις προθέσεις των υποκειμένων.

Η επιστημονική νομιμοποίηση των κοινωνιολογικών υποθέσεων, αλλά τελικά και η ίδια η εγκυρότητα της νοηματοδότησης των προτάσεων που συγκροτούν τη μορφή, τη σύνταξη και το περιεχόμενο των ερευνητικών υποθέσεων ανάγονταν στις προϋποθέσεις εφαρμογής της κυριαρχούσας (φυσικο)επιστημονικής θετικιστικής ή μιας κοινωνιοκεντρικής και εν πολλοίς θεσμοκεντρικής μεθοδολογίας. Η τήρηση των αρχών των συγκεκριμένων μεθόδων διατηρούσε και τον επιστημολογικό χαρακτήρα του ελέγχου των αποφάσεων όχι μόνο αναφορικά προς την τυπική τους αρτιότητα και ως προς τον τρόπο διατύπωσης των ερευνητικών υποθέσεων, αλλά και ως προς την επαληθευσσιμότητα του νοηματικού περιεχομένου των κοινωνιολογικών θεωριών. Το νόημα, εν ολίγοις, μιας πρότασης ταυτιζόταν με τη δυνατότητα επαλήθευσης της πρότασης αυτής, δηλαδή ως νόημα (ή μη νόημα) λογίζονταν ο τεχνικά και μεθοδολογικά (και ως εκ τούτου επιστημονικά) επιτυχής έλεγχος των κοινωνιολογικών υποθέσεων (Cohen, & M. Neurath, 1983).

Σε μεγάλο βαθμό η αναγνώριση, η επιστημονική εξήγηση και κατ' επέκταση η ερμηνεία των κοινωνικών προβλημάτων, καθώς και οι συσχετίσεις τους αντιμετωπίζονται και κρίνονται με όρους τεχνικούς και σωρευτικούς, με γενικές κατηγορίες νοηματοδοτήσεων που προκύπτουν από ταξινομήσεις και ομαδοποιήσεις ομοιόμορφων συμπεριφορών που εκδηλώνουν τα ερευνώμενα υποκείμενα. Ενδεικτική είναι στο σημείο αυτό η απουσία της ερμηνευτικής του υποκειμένου σε συγκεκριμένες τάσεις που εκδηλώνονται στις επιστήμες της ψυχολογίας και της ιστορίας.

Συγκεκριμένα, το εγχείρημα αυτό συνέπεσε με την κορύφωση του ενδιαφέροντος στην επιστήμη της ψυχολογίας για μια συμπεριφοριστική θεωρία κοινωνικοποίησης και μάθησης, που θα μπορούσε να συγκροτηθεί από στοιχεία καθοδηγητικά της δράσης. Η συγκυριακή αυτή εξέλιξη προσδιόρισε σε ένα μεγάλο βαθμό το περιεχόμενο των επιδράσεων από τη μεριά της γενικής κοινωνιολογικής θεωρίας του κοινωνικού πράττειν (Parsons, 1968) στο πεδίο ενδιαφέροντος της ψυχολογίας. Πρόκειται για επιδράσεις σε επιμέρους θεματολογίες που αφορούν προβλήματα κοινωνικοποίησης, εξέλιξης της προσωπικότητας, θεωρίες ρόλων και παιγνίων και γενικά σε εκείνους τους τομείς, στους οποίους μια νέα ψυχοφυσιολογία (Hommans, 1958) νοήματος διεδικούσε τη σύγχρονη επιστημονική απόδοση μιας παραδοσιακής δημόδους ψυχολογίας.

Από την περίοδο αυτή, η εξηγητική ερευνητική ψυχολογία θεμελιώνεται ως ένας αντικειμενικός και πειραματικός κλάδος των φυσικών επιστημών με σκοπό την πρόβλεψη και τον έλεγχο της συμπεριφοράς των ζώντων οργανισμών, άρα και των ανθρώπων. Επιπλέον, αφού απομακρύνθηκε από ερμηνευτικές προσεγγίσεις της ανθρώπινης συνείδησης συνδέθηκε περισσότερο με έναν υποπερίπλοκο (unterkomplex) και απλοϊκό συμπεριφορισμό υιοθετώντας τα μεθοδολογικά πρότυπα του ατομικισμού ενώ ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τα νομολογικά σχήματα που μπορούν να προκύψουν από την παρατήρηση των οργανισμών (Ναγόπουλος, 2015). Οι έρευνες αυτές περιορίστηκαν στην παρατηρήσιμη εκδήλωση της συμπεριφοράς, δηλαδή στις σχέσεις ανάμεσα στα εξωτερικά ερεθίσματα και τις αντιδράσεις του οργανισμού, ενώ απουσίαζε η μελέτη μιας διαμεσολαβητικής διαδικασίας που αφορά εγγενείς εμπρόθετες λειτουργίες και εσωτερικές διεργασίες απόδοσης νοήματος.

Από τη μεθοδολογική αυτή τάση διεφάνη ότι για μία φυσικοεπιστημονική έρευνα της ανθρώπινης δραστηριότητας οι έννοιες του πράττειν (das Handeln) και

συμπεριφέρεσθαι (sich verhalten) ταυτίζονται, ενώ το ενδιαφέρον εστιάζεται στην αιτιώδη σύνδεση ανεξάρτητων ενεργημάτων και όχι στην ερμηνευτική κατανόηση μιας λογικής εκτέλεσης ενός προσχεδιασμένου πλάνου δράσης σύμφωνα με εσωτερικά εμπρόθετης τάξης ενεργήματα. Αλλά και στη γενίκευση αυτού του μοντέλου η προσπάθεια για μια φυσικοεπιστημονική θεμελίωση της κοινωνικής επιστήμης στηρίχθηκε κυρίως στην αιτιώδη εξήγηση και στην έννοια της συμπεριφοράς αναγορεύοντας αρχικά την πειραματική ψυχολογία και αργότερα τις γνωσιακές επιστήμες και τις νευροεπιστήμες σε επιστήμες βάσης, ανάλυσης και αναγωγής.

Η ανεπάρκεια μιας τέτοιας προσέγγισης, ανεξάρτητα από τις υψηλές τεχνολογικές προδιαγραφές του εγχειρήματος και την εν γένει χρησιμότητά του, διαπιστώνεται, εν πρώτοις, από το γεγονός ότι η ομοιότητα στην απόδοση νοήματος από διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις δεν αποκαλύπτει οπωσδήποτε κοινές ψυχολογικές αποδόσεις που να απολήγουν σε αυτήν την ομοιότητα.

Ένας μεθοδολογικά παρόμοιος προσανατολισμός διαπιστώνεται και στην ιστορική έρευνα στην οποία δεσπόζει το γεγονός αυτό κάθε αυτό και όχι η ερμηνεία του, προσέγγιση που συνιστά μια πρώιμη απόσυρση από τον κοινωνικό παράγοντα, αλλά και από την ιστορική πραγμάτωση ορισμένων θεμελιωδών αρχών, όπως η ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έννοιες, που συνδέονται αφενός με την πρόοδο της πολιτικής και κοινωνικής δημοκρατίας και αφετέρου επιχειρούν να καταστήσουν την ιστορία επιδεκτική ορθολογικής κατανόησης και να την προσδιορίσουν ως συμβατή με τους στόχους της επιστημονικής κοινωνικής έρευνας, έτσι ώστε να γίνει διακριτός ο επανακαθορισμός του προνομιακού πεδίου θεμελίωσης των κοινωνικών επιστημών (Ψυχοπαίδης, 1996). Η εστίαση της νέας ερευνητικής οπτικής αφορούσε πράξεις ανθρώπων και ομάδων που εμπεριέχουν νοηματική συνάφεια και ποιοτικό περιεχόμενο που είναι διυποκειμενικά κατανοητό και προσδιορίζει μια κοινωνική κατάσταση.

3. Κοινωνικά δεδομένα και υποκειμενικό νόημα

Πρωταρχικό ζήτημα σε κάθε περίπτωση είναι η συμβατότητα της θεωρητικής σύλληψης του αντικειμένου της έρευνας που εντάσσεται στο ενδιαφέρον του ερευνητή (στόχος) με την επιλογή των επιστημονικών εργαλείων και τεχνικών (μέσα) για την υλοποίηση αυτών των στόχων. Έτσι το ερώτημα που τίθεται και οδηγεί σε διακριτές μεθοδολογικές προσεγγίσεις αφορά την ανεξαρτησία της θεωρίας ως προς την αρχική τεκμηρίωση ενός κοινωνικού προβλήματος, ή την συμπερασματική συγκρότησή της από τις εμπειρικές γενικεύσεις. Στη δεύτερη περίπτωση, και σύμφωνα με τον ισχυρισμό αυτόν, το ίδιο το νόημα μιας κοινωνιολογικής θεωρίας ελέγχεται και τελικά προκύπτει από τη δυνατότητα επαλήθευσης ή διάψευσης της θεωρίας.

Από την άλλη, διατυπώνοντας γενικές υποθέσεις με ερευνητικό αντικείμενο πληθυσμούς και κοινωνικά σύνολα η κοινωνική έρευνα στο πλαίσιο ανάπτυξης της πολιτικής και διοικητικής λειτουργίας του κράτους και εξορθολογισμού των θεσμών ικανοποιούσε σε έναν βαθμό τους στόχους μιας γενικής κοινωνιολογικής θεωρίας. Ωστόσο, η αντίθετη προς το μεθοδολογικό αυτό πρότυπο πορεία που υπογραμμίζει την εστίαση στην υποκειμενική κρίση και την κατασκευή νέων θεωριών σε αυτή τη βάση απουσίαζε.

Ακολουθώντας τον συλλογισμό που αναπτύχθηκε παραπάνω, απέναντι σε αυτόν τον ανεξάρτητο από τα υποκείμενα κόσμο που εξετάζεται με μεθοδολογίες των

οποίων η επιστημονική και τεχνική αρτιότητα σε συνδυασμό με την αναγνωρισμένη αξιοπιστία και εγκυρότητα προκρίνεται ως εργαλείο επιστημονικής επικύρωσης, αναπτύσσεται ένα παράλληλο «παράδειγμα» που εξετάζει έναν διαφορετικό κόσμο. Πρόκειται για έναν κόσμο που «κατασκευάζεται» από τη μεριά των υποκειμένων, έναν κόσμο των βιωμένων υποκειμενικών εμπειριών που εκβάλουν μέσα από τις πολλαπλές συμβολικές δομές νοήματος στην καθημερινή ζωή διαμορφώνοντας μια δική τους κοινωνική πραγματικότητα (Berger & Luckmann, 1969). Κοινό σημείο αναφοράς αποτελεί το επιχείρημα ότι η απόκτηση των γνώσεων για τον κόσμο δεν περιορίζεται στην απλή απεικόνιση των δεδομένων, αλλά ότι τα περιεχόμενα «κατασκευάζονται» μέσω μιας διαδικασίας ενεργούς παραγωγής σύμφωνα με εσωτερικά, εμπρόθετου χαρακτήρα ενεργήματα (Anscombe, 1957).

Στο πλαίσιο αυτό η γνωστική λειτουργία σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνουμε τον κόσμο της εμπειρίας μας, ενώ δεν διεκδικεί την μοναδική και απόλυτη αλήθεια μέσα από τη διασφάλιση που παρέχουν τα μεθοδολογικά εργαλεία για τη σύλληψη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ανεξάρτητης από την ανθρώπινη δημιουργία. Αντίθετα, η γνωστική λειτουργία συνδέεται οργανικά με τη βιωματική εμπειρία, με την έννοια ότι θα πρέπει να συνεχεται με τον κόσμο της εμπειρίας εκείνου που την κατέχει και συμβάλλει στην κατασκευή του (Glaserfeld, 1992: 30).

Ωστόσο, ο κόσμος αυτός παρέμενε αθέατος επιστημονικά, τουλάχιστον ως συναρθρωμένη οντότητα, ως συλλογική ανακατασκευή του περιεχομένου των πολλαπλών νοηματοδοτήσεων και των συστημάτων αναφοράς των ξεχωριστών δρώντων υποκειμένων. Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας, κυρίως αυτές που εκκινούν από τα επιχειρήματα της κοινωνικής φαινομενολογίας και γενικότερα αυτές που δεν περιορίζονται στην εφαρμογή εργαλείων, αλλά αναζητούν την επιβεβαίωση στη σπουδαιότητα της θεωρίας επιχειρούν να καταστήσουν ορατό αυτόν τον κόσμο.

Η παρουσία της ποιοτικής έρευνας δεν είναι τυχαίο ότι έγινε αισθητή σε μια περίοδο υψηλής κοινωνικής διαφοροποίησης και επαγγελματικής κινητικότητας, με την ανάδειξη πολλαπλών ταυτοτήτων του υποκειμένου, αλλά και το ότι το άτομο καθίσταται πλέον χρήσιμη μονάδα (ψηφοφόρος, καταναλωτής κτλ.) για τους πολιτικούς και άλλους φορείς που διεκδικούν εξουσία. Κατά αυτόν τον τρόπο η ποιοτική έρευνα εστιάζει στις έννοιες και στις ερμηνείες που αναδύονται μέσα από τις υποκειμενικές αναπαραστάσεις στην καθημερινή ζωή. Στην κατεύθυνση αυτή η κοινωνιολογική ανάλυση, εκκινώντας από τη φαινομενολογική ανάδειξη της υποκειμενικής συνειδησιακής κατάστασης και του προσδιορισμού του βίοκοσμου μέσω υποκειμενικών ενεργημάτων, προσδίδει ιδιαίτερο βάρος στις επιδράσεις των υποκειμένων ως προς την κατασκευή, ανάλυση και πραγματοποίηση σχεδίων δράσης εντός ενός συλλογικά συνειδητού κοινωνικού κόσμου.

Στη βάση αυτής της φαινομενολογικής προσέγγισης εδράζεται η ερμηνευτική κοινωνιολογία, η οποία μελετά τις πράξεις των ατόμων ως κοινωνικά φαινόμενα που συντίθενται στη βάση διυποκειμενικών σημασιολογικών δομών ως ανάδυση από τις ερμηνευτικές εκφάνσεις του υποκειμενικού νοήματος. Στην προοπτική αυτή εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο συνέχονται τα διάφορα συστήματα νοήματος με τις κατανοητικές αποδόσεις των συγκεκριμένων υποκειμενικά νοούμενων νοημάτων μέσω των επιλεγμένων πράξεων των ατόμων στην κοινωνική τους ζωή.

Το νόημα που εκπέμπουν οι διάφορες εμπειρίες ανταποκρίνεται στις σημασιολογικές εκφάνσεις των συνειδητών ενεργημάτων που εκβάλουν σε υψηλής τάξεως συζεύξεις, οι οποίες προσδίδουν κοινωνική συνάφεια στις επιμέρους συνειδησιακές ροές. Στη βάση αυτή κατανοεί κανείς και τη διάκριση ανάμεσα στην

πράξη (die Handlung) και του πράττειν (das Handeln) καθώς η πρώτη διατηρεί τα χαρακτηριστικά της ενδεχομενικότητας και της σχετικότητας, στο βαθμό που ποικίλουν τα ερεθίσματα, τα κίνητρα και κυρίως οι αποχρώντες λόγοι που συνηγορούν και δικαιολογούν την ανάληψη προσχεδιασμένων πράξεων, ενώ παράλληλα συναρθρώνουν το πλαίσιο της κοινής νοηματικής συνάφειας των καταστασιακών συστημάτων αναφοράς.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση οι κοινωνικοεπιστημονικές θεωρίες που θεμελιώνονται στη ροή των συλλογικών κατηγοριών νοήματος συνιστούν κατασκευές δευτέρης τάξης (second-degree constructions), οι οποίες θεμελιώνονται πάνω σε συγκεκριμένες στο χρόνο και το χώρο (situativ) υποκειμενικές νοηματοδοτήσεις καθημερινής ζωής που συνιστούν κατασκευές πρώτης τάξεως (first-degree constructions). Η άποψη αυτή υπογραμμίζει ότι οι επιστημονικές γνώσεις που αναφέρονται σε κατασκευές δευτέρης τάξης στηρίζονται πάντα στις γνώσεις της καθημερινής ζωής των δρώντων (στις κατασκευές πρώτης τάξης).

Κατά αυτόν τον τρόπο οι επιστημονικές εξηγήσεις στο χώρο των κοινωνικών επιστημών θα πρέπει να ανάγονται στις υποκειμενικές ερμηνείες του νοήματος των κοινωνικών πράξεων. Σε κάθε περίπτωση τα γεγονότα αποκτούν σημασία μόνο μέσω της επιλογής και της ερμηνείας τους αφού αποκτούν σημασία μέσα από την ανθρώπινη διαμεσολάβηση και τις αντίστοιχες νοητικές δραστηριότητες που επιτελούνται. Γενικότερα, όλες οι γνώσεις μας για τον κόσμο, στην κοινή αντίληψη αλλά και στην επιστημονική σκέψη, εμπεριέχουν κατασκευές, δηλαδή ένα σύνολο αφαιρέσεων, γενικεύσεων, σχηματοποιήσεων και εξιδανικεύσεων, που αφορούν το σχετικό επίπεδο οργάνωσης της σκέψης.

Στο επίπεδο της έρευνας η ερμηνευτική του νοήματος κυρίως μέσω των αφηγήσεων των υποκειμένων συνιστά τη διαδικασία δημιουργίας και ανάδειξης ποιοτικών δεδομένων. Κατά τη διαδικασία της συνέντευξης οι εμπειρίες των υποκειμένων ερμηνεύονται από τους ερευνητές, ανακατασκευάζονται από την οπτική ενός συγκεκριμένου ερευνητικού ζητήματος και μεταφέρονται / εγγράφονται σε έναν συμβολικό κόσμο –στην κοινωνική επιστήμη και τα κείμενά της. Η διαδικασία αυτή δεν διεκδικεί την επιβεβαίωση του βαθμού, σύμφωνα με τον οποίο οι εμπειρίες έλαβαν πράγματι χώρα με τη μορφή που εκτέθηκαν. Μέσω αυτής, ωστόσο, επιδιώκεται η διακρίβωση του περιεχομενικού εμπειρικού υλικού που αναδύεται μέσα από το υποκείμενο που αφηγείται, αλλά και οι εκδοχές διερμήνευσης που αναπτύσσονται στην ερευνητική διαδικασία.

Η διάκριση του Schütz ανάμεσα στις καθημερινές και επιστημονικές (δηλ. μεθοδολογικά φυσικοεπιστημονικές) κατασκευές αποσαφηνίζει ότι η επιστημονική γνώση στις κοινωνικές επιστήμες στηρίζεται πάντοτε στις καθημερινές γνώσεις στο πεδίο και στις κατασκευές που πραγματοποιούνται από τους συμμετέχοντες. Όταν οι κατασκευές αυτές λειτουργούν ως βάση για την καθημερινή δραστηριότητα, είναι πιο συγκεκριμένες, ενώ όταν λειτουργούν ως μοντέλα κατασκευής επιστημονικών θεωριών, είναι πιο αφηρημένες.

Ο βαθμός στον οποίο μια ορισμένη περιγραφή του κόσμου ή του εαυτού συντηρείται στον χρόνο δεν εξαρτάται από την αντικειμενική εγκυρότητα της περιγραφής αλλά από τις περιπέτειες των κοινωνικών διαδικασιών, που επηρεάζουν τελικά αυτό που θα επιβιώσει ως έγκυρη ή χρήσιμη εξήγηση. Η ίδια η γλώσσα παίζει έναν κεντρικό ρόλο στη σύσταση των όρων που χρησιμοποιούν οι ερευνητές, αλλά οι όροι αυτοί επηρεάζονται και από τη χρήση τους στις σχέσεις και στο πεδίο αναφοράς (Habermas, 1981). Η γνώση κατασκευάζεται μέσα στις διαδικασίες κοινωνικής διάδρασης και στηρίζεται στον ρόλο που διαδραματίζει η γλώσσα στις

σχέσεις αυτές και, πάνω απ' όλα, διαθέτει κοινωνικές λειτουργίες. Οι ίδιες οι ερευνητικές δραστηριότητες αποτελούν και αυτές μέρος της κοινωνικής κατασκευής του αντικειμένου που επιχειρούμε να πραγματευτούμε και να αντιμετωπίσουμε ερευνητικά.

Με τη διατύπωση αυτή η φαινομενολογική έμφαση στην κοινωνιολογική ανάλυση αναγνωρίζει, αλλά και υπερβαίνει τη βεμπεριανή διάκριση ανάμεσα σε «νοηματική και αιτιώδη συνάφεια» (Sinn- und Kausaladäquanz) (Weber, 1980: 5). Η υπέρβαση αυτή επιχειρεί να καταδείξει την υπαγωγή της αιτιώδους συνάφειας στις υποκειμενικά νοούμενες νοηματοδοτήσεις των κοινωνικών πράξεων (Eberle, 1999 : 97· Flick, 2014 : 98). Η συγκεκριμένη διαπίστωση αντιστοιχεί σε μια συνέπεια που θα πρέπει να διατηρηθεί ανάμεσα στις κατασκευές της κοινωνικής επιστήμης και των μορφών καθημερινής ζωής, καθώς σε οποιαδήποτε απόπειρα της κοινωνικής επιστήμης που αναφέρεται σε πράξεις ατόμων θα πρέπει να αποδίδεται νόημα, ώστε να καθίσταται ερμηνευτικά επαρκής και εξηγητικά δόκιμη η επιστημονική πρακτική (Schütz, 1982).

Γίνεται επίσης σαφές ότι τις προϋποθέσεις αυτές δεν τις πληρούν οι επιστημονικές αρχές του συμπεριφορισμού, οι οποίες εμφορούνται από εξηγήσεις πράξεων που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τα ερεθίσματα που τις προκάλεσαν αιτιωδώς να συμβούν και όχι στη βάση συνειδησιακών καταστάσεων και εμπρόθετων εσωτερικών ενεργημάτων (Eberle, 1984: 323, 362). Κάτι παρόμοιο ισχύει και για δομικές θεωρίες που υπονοούν ότι πίσω από τα υποκείμενα και τις αποφάσεις για δράση που αναλαμβάνουν υπάρχουν αντικειμενικές δομές (Berger & Luckmann, 1967) με δικούς τους κανόνες που προσδιορίζουν το πλαίσιο αναφοράς και επικαθορίζουν τη μορφή και το περιεχόμενο της δράσης.

Η ίδια η έννοια της αντικειμενικότητας είναι έννοια δυναμική και γίνεται αποδεκτή κάτω από χωροχρονικούς περιορισμούς (Weber, 1995), κρίνεται δε εδώ ως προς το περιεχόμενό της που συνίσταται σε μια δημιουργική διαδικασία και διανοίγει τις δυνατότητες της εμπειρίας (Esser, 1996), οι οποίες εκτείνονται σε κόσμους πολιτισμικά και εθνολογικά πολυσχιδείς. Οι επιχειρούμενες ερμηνείες των υποκειμενικών νοηματοδοτήσεων είναι εστιασμένες σε κάθε περίπτωση σε συγκεκριμένες εσωτερικές καταστάσεις που ενεργοποιούνται στο συνειδητό κόσμο των ξεχωριστών υποκειμένων, ωστόσο αποκαλύπτουν σημασιολογικές δομές νοήματος, διάρκειας και κοινωνικής ισχύος. Έτσι ο συγκεκριμένος και ιδιαίτερος κόσμος της εμπειρίας του υποκειμένου διευρύνεται μέσα από μια φαινομενολογική προσέγγιση που διεισδύει αφαιρετικά σε συλλογικές συνειδησιακές ροές (Grathoff, 1989· Srubar, 1988).

Στην κοινωνική φαινομενολογία οι διάφορες αναπαραστάσεις υποκειμενικού νοήματος εκβάλλουν σε κατανοητικές δομές παραγωγής νοήματος στον βίοκοσμο (Schütz & Luckmann, 2003) και κατά αυτόν τον τρόπο τα κοινωνικά φαινόμενα εξηγούνται από τη δράση των υποκειμένων. Παράλληλα, στη βάση των κανόνων οι οποίοι μπορούν να ανακατασκευαστούν, τα κείμενα διάδρασης συγκροτούν τις δομές αντικειμενικού νοήματος. Οι δομές αυτές αναπαριστούν τις λανθάνουσες δομές νοήματος της ίδιας της διάδρασης. Οι δομές αυτές των κειμένων διάδρασης, που αποτελούν υποδείγματα των αντικειμενικών κοινωνικών δομών εν γένει, είναι πραγματικότητα (και υπάρχουν) αναλυτικά (αν και όχι εμπειρικά) ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη και σκόπιμη αναπαράσταση των νοημάτων της διάδρασης από την πλευρά των υποκειμένων που συμμετέχουν στη διάδραση (Oevermann et al, 1979: 379).

Προκειμένου να ανακατασκευαστούν κανόνες και δομές, εφαρμόζονται διάφορες μεθοδολογικές διαδικασίες για την ανάλυση «αντικειμενικών» νοημάτων, δηλαδή αποδεσμευμένων από τις συγκεκριμένες υποκειμενικές αποδόσεις. Ιδιαίτερα η αντικειμενική ερμηνευτική, ακολουθώντας τους Oevermann κ.ά. (1979), έτυχε ευρείας προσοχής. Υπάρχει, όμως, ένα άλυτο πρόβλημα στη θεωρητική βάση της προσέγγισης αυτής: πρόκειται για την ασαφή σχέση των δρώντων υποκειμένων με τις δομές που θα εξαχθούν. Οι Lüders και Reichertz (1986: 95), για παράδειγμα, ασκούν κριτική στη μεταφυσική των δομών (metaphysics of structures) εκείνων που θεωρούνται σχεδόν «δομές με αυτόνομη δράση» (Flick, 2014).

Μια τέτοια θέση θα οδηγούσε στην απλοϊκή παραδοχή μιας εξίσωσης του κειμένου που επιχειρεί να καταγράψει ερμηνευτικά τον αντικειμενικό κόσμο των νοημάτων («ο κόσμος ως κείμενο») με τον πραγματικό κόσμο των νοηματοδοτήσεων που προκύπτουν από την υποκειμενικά νοούμενη συγκεκριμένη απόδοση των νοημάτων. Κατά αυτόν τον τρόπο και προσεγγίζοντας τελικά ένα στρουκτουραλιστικό μοντέλο ανάλυσης η πορεία διαμορφώνεται προς την αντίθετη πορεία, δηλαδή οι μελέτες περίπτωσης να αντλούν νοήματα από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που εμπεριέχονται στις δομές που παράγουν τις υπό επιλογή δραστηριότητες. Αυτές μπορούν να πραγματευτούν το πρόβλημα των επιρροών που ασκούν υποδείγματα κοινών πολιτισμικών και αξιακών προτύπων και γνώσεων στους ατομικούς τρόπους αντίληψης, εμπειρίας και δράσης.

Σε ένα παρόμοιο πλαίσιο οι κοινωνικές αναπαραστάσεις προσφέρουν τη δυνατότητα στα υποκείμενα να αναζητούν προσανατολισμούς μορφών πράξεων μέσα στον υλικό / κοινωνικό τους κόσμο και να τον κατακτήσουν. Καθιστούν επίσης εφικτούς τους όρους και τις προϋποθέσεις μιας επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα διαμόρφωσης κωδίκων διαδραστικών σχεδίων, καθώς και έναν κώδικα για τη σαφή ονοματοδοσία και ταξινόμηση των διάφορων πλευρών του κόσμου που δημιουργούν και της ατομικής και ομαδικής τους ιστορίας.

Για παράδειγμα, υπάρχουν προσεγγίσεις που θέτουν στο επίκεντρο των ποιοτικών μελετών την κοινωνική κατασκευή φαινομένων, όπως π.χ. σε θέματα υγείας ή ψυχικής ασθένειας και τις αλλαγές που επιφέρουν στην καθημερινή ζωή των ατόμων. Το ενδιαφέρον εδώ αφορά το επίπεδο των αναπαραστάσεων στα παραπάνω θέματα που προέρχονται από μέλη επαγγελματικών ομάδων (γενικοί γιατροί, νοσοκόμοι), καθώς οι αναπαραστάσεις αυτές διαφέρουν ανάμεσα στις ομάδες –και επομένως δεν είναι ατομικές αλλά κοινωνικές– και πώς επηρεάζουν την εργασία τους και τη στάση τους απέναντι σε ηλικιωμένους ασθενείς. Για τους ερευνητικούς σκοπούς και από μεθοδολογική άποψη χρησιμοποιούνται διάφορες μορφές συνεντεύξεων και συμμετοχικής παρατήρησης.

4. Πλαίσιο διερεύνησης της ποιοτικής έρευνας στην κοινωνιολογία: Εμπειρικά θεμελιωμένες θεωρίες

Σύμφωνα με το επιχείρημα που καθιστά διακριτή τη λογική που διέπει τη διενέργεια της ποιοτικής έρευνας, η διακριτότητα αυτή γίνεται περισσότερο ορατή, όσο η ερευνητική απόπειρα επιχειρεί να κατασκευάσει μια κοινωνική σχέση εστιάζοντας αφετηριακά και διατηρώντας ως άξονα αναφοράς το υλικό του περιεχομένου που προκύπτει από την ανάλυση αφηγήσεων. Ανεξάρτητα εάν αξιοποιείται επαρκώς ή όχι το διαθέσιμο υλικό των διαφορετικών κοινωνικών πηγών, το ουσιαστικό σημείο διάκρισης αφορά ακριβώς αυτό το αφετηριακό σημείο, ως απόπειρα συσχέτισης των

πολλαπλών αφηγήσεων με τις θεωρητικές κατηγορίες, τουλάχιστον αυτές που προσβλέπουν σε κοινωνιολογικού και εκ των πραγμάτων γενικευτικού τύπου ενδιαφέροντα και περιεχομενικού τύπου υλικό (Hitzler & Honer, 1997).

Το βασικό ενδιαφέρον διατυπώνεται λοιπόν στο πεδίο των διασυνδέσεων που επιχειρούνται ανάμεσα στα πεδία που αποτελούν σημεία αναφοράς των εμπρόθετων υποκειμενικών διεργασιών καθώς και των πολλαπλών συμβολικών δομών νοήματος με τις κοινωνιολογικού τύπου γενικεύσεις που συναρθρώνουν σε συλλογικό συμβολικό επίπεδο τις επιμέρους νοηματικές αποχρώσεις. Η σύνδεση αυτή θα μπορούσε να μην είναι αναγκαία εάν η οπτική δεν περιελάμβανε ούτε επιδίωκε κοινωνιολογικού τύπου γενικεύσεις. Το ποιοτικό εμπειρικό υλικό θα μπορούσε δηλαδή να διατηρήσει την επιστημονική του σημαντικότητα στο μικρο-επίπεδο της ερμηνεύσης των συγκεκριμένων εμπειρικών δεδομένων που έχουν παραχθεί από τις συγκεκριμένες αφηγήσεις.

Όταν, ωστόσο, το εμπειρικό υλικό των μεμονωμένων ποιοτικών προσεγγίσεων αναζητεί την απαιτούμενη αναδιτύπωση σε επίπεδο γενίκευσης και κοινωνιολογικής θεωρίας, τότε η διαδικασία αυτή μπορεί να επιτευχθεί με δύο τρόπους. Είτε με την παραγωγή θεωρίας, που επιχειρείται να κατασκευαστεί από το διαθέσιμο εμπειρικό υλικό, είτε με την αξιοποίηση του εμπειρικού υλικού και την αντιπαραβολή του με θεωρίες και ερευνητικές υποθέσεις που έχουν προηγηθεί της παραγωγής ποιοτικών δεδομένων.

Στην πρώτη περίπτωση, η παραγωγή θεωρίας μέσω ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί κατά την κρίση μας ένα δύσκολο εγχείρημα γενίκευσης, ανεξάρτητα εάν στη βάση του επιχειρήματος της λογικής διάκρισης των μεθόδων (Hitzler, 2016) μπορούν να παρακαμφθούν οι αυστηροί περιορισμοί της θετικιστικής μεθοδολογίας, καθώς για την ποιοτική έρευνα επαναπροσδιορίζονται οι όροι αξιοπιστίας και δεν αναγνωρίζονται τα κριτήρια εγκυρότητας και επαληθευσιμότητας της μεθοδολογίας αυτής.

Στη δεύτερη περίπτωση η αξιοποίηση των ποιοτικών δεδομένων πραγματοποιείται στη βάση μιας θεωρίας ή μιας ερευνητικής υπόθεσης που έχει προηγηθεί –μέσα και από την αξιοποίηση του δευτερογενούς υλικού– και εντοπίζει τις γενικές πτυχές του προς διερεύνηση ζητήματος. Το πρόβλημα που προκύπτει συχνά εδώ είναι ότι οι θεωρίες που προκρίνονται είναι τόσο γενικές που δεν είναι ορατές οι αναγκαίες συμβατότητες με τα εμπειρικά δεδομένα. Μέσα π.χ. από τα γενικά υποδείγματα δράσης μιας γενικής κοινωνιολογικής θεωρίας δεν μπορεί εύκολα να αναγνωριστεί συγκεκριμένο και ιστορικοποιημένο υλικό που να προκύπτει από τις ποιοτικές συνεντεύξεις και αφηγήσεις συγκεκριμένων ανθρώπων της καθημερινής ζωής.

Θα πρέπει λοιπόν να κατασκευαστούν θεωρίες, οι οποίες αφενός να ανταποκρίνονται στο γενικευτικό χαρακτήρα που αποτελεί την επιστημονική καταστατική αρχή της κοινωνιολογίας, αφετέρου ο γενικευτικός αυτός χαρακτήρας να συμπεριλαμβάνει αποδόσεις νοημάτων που αναδύονται από την πραγματική κοινωνική ζωή των αλληλοδράσεων των υποκειμένων. Το εγχείρημα αυτό δεν είναι απαραίτητο να πραγματοποιείται σε κάθε έρευνα που διενεργείται. Τα αποτελέσματα των επιμέρους ερευνών, όταν μάλιστα τηρούνται τα εχέγγυα σε επίπεδο διακριτών μεθόδων με την ασφαλή επιστημονική διαδικασία είναι ήδη σημαντικά και μπορούν να αξιοποιηθούν περαιτέρω. Ωστόσο, όταν επιχειρείται η σύζευξη τότε θα πρέπει να επενδύεται με μια νέα συνθετική σκοποθεσία που να είναι εξαρχής και σε επίπεδο αρχικού σχεδιασμού ευδιάκριτη και να εστιάζει κυρίως το ενδιαφέρον της στην κοινωνιολογική σημαντικότητα του προς

διερεύνηση ζητήματος, στην αξιοποίηση εννοιολογικών σχημάτων (Strauss & Corbin 1990) και των συνδυαστικών μεθόδων έρευνας που υπηρετούν αυτόν τον σκοπό.

Η θέση που υποστηρίζουμε εδώ είναι ότι η απόσταση για τη συγκρότηση εμπειρικά θεμελιωμένων θεωριών πρέπει να διανύεται παράλληλα, από τις υπαρκτές θεωρίες, δηλαδή από γενικεύσεις που έχουν επιχειρηθεί για την εξήγηση και ερμηνεία κοινωνικών φαινομένων και από τις πολλαπλές μορφές νοήματος που αποδίδουν τα άτομα στα ίδια αυτά φαινόμενα, κατά συνέπεια και από τη μεριά του κοινωνικού υποκειμένου.

Η παράλληλη αυτή πορεία για να διανυθεί και να είναι κοινωνιολογικά γόνιμη θα πρέπει να γίνουν αποδεκτές ορισμένες προϋποθέσεις που εμποδίζουν συνήθως τέτοιου είδους απόπειρες. Τα εμπόδια αυτά αφορούν κατά κύριο λόγο:

1. Την επιβεβαίωση ή απόρριψη γενικών υποθέσεων που αφορούν σε κοινωνικά προβλήματα με έρευνες στοχευμένες και δομημένες μεθοδολογικά που απευθύνονται σε άτομα, τα οποία καλούνται να ανταποκριθούν αποκλειστικά και χωρίς μεγάλα περιθώρια απόκλισης από το πλαίσιο της δομημένης αυτής διαδικασίας. Στην περίπτωση αυτή, παρότι το εύρος των αναφορών είναι ικανό να προσφέρει αξιόπιστες συνεπαγωγές το ερμηνευτικό βάθος των απαντήσεων παραμένει εκ των πραγμάτων περιορισμένο. Η ερώτηση που προκύπτει εδώ είναι εάν κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω ερμηνευτική διαδικασία και εάν με τον εμπλουτισμό των δομημένων ερωτηματολογίων με ανοιχτές ερωτήσεις μπορεί να επιτευχθεί μια έστω και ισχνή απόπειρα επέκτασης της ερμηνευτικής προσπάθειας. Επιπλέον, εάν η προσπάθεια αυτή μπορεί να μεταφραστεί και ως μια απόπειρα σύζευξης μεθόδων. Είναι ενδιαφέρουσα η διαπίστωση ότι η άρνηση μιας τέτοιας παραδοχής προέρχεται κυρίως από εκείνες τις ομάδες των υποστηρικτών της ποιοτικής έρευνας που εμμένουν στην ξεχωριστή λογική αυτής της μορφής έρευνας καθώς διατείνονται ότι η ποιοτική έρευνα επιχειρείται αποκλειστικά με την παραγωγή νέων δεδομένων (από βιώματα, αφηγήσεις, αντιλήψεις και πεποιθήσεις). Η διαδικασία, σύμφωνα με τον ισχυρισμό αυτόν, αφορά ξεχωριστή μεθοδολογία έρευνας, πάντα από τη μεριά των υποκειμένων, και την πιθανή απόπειρα κατασκευής νέων θεωριών (εμπειρικά θεμελιωμένων) στη βάση αυτή (Glaser, 1992 και 2002). Το εγχείρημα αυτό εμφορείται από τα επιχειρήματα που αναπτύσσονται μέσα από ερευνητικές απόπειρες με σημείο αναφοράς τα υποκείμενα, κατά τις οποίες η συγκρότηση θεωριών προκύπτει εμπειρικά αποκλειστικά μέσα από το υλικό των συνεντεύξεων. Οι προσεγγίσεις αυτές αρνούνται την ισχύ των υπαρκτών θεωρητικών σχημάτων πριν από τη διενέργεια ποιοτικής εμπειρικής έρευνας και την ανάδειξη συμπερασμάτων μέσα από τον λόγο των υποκειμένων, διότι αυτά συνέχονται αναπόφευκτα με τις θεωρητικές προκατανοήσεις και προϋποθέσεις του ερευνητή και κατευθύνουν την ερευνητική διαδικασία σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από τον τρόπο που θα αξιολογούσαν και θα θεματοποιούσαν τελικά την ίδια διαδικασία τα υποκείμενα που εμπλέκονται στην έρευνα ως συνεντευξιαζόμενοι. Ο ισχυρισμός αυτός συνδέεται με την ευρετική λειτουργία της ποιοτικής μεθόδου, την (ανα)κατασκευή εμπειρικών δεδομένων με όρους θεωρίας και επιπλέον την κριτική στα εξουσιαστικά χαρακτηριστικά του κυρίαρχου λόγου που εισχωρούν στη διατύπωση των γενικών θεωρητικών σχημάτων και των προς επιβεβαίωση υποθέσεων.

2. Την αδυναμία υπέρβασης της κλειστής εσωτερικής λογικής στην εφαρμογή των διακριτών μεθόδων, όταν αυτές δεν ισορροπούν ανάμεσα σε μια εξαντλητική επιβεβαίωση της ορθότητας των τεχνικών μέσων και των εργαλείων έρευνας με την εξίσου εξαντλητική συνάφεια των εννοιών και του κοινωνικού νοήματος που αναδύεται από τη μελέτη του προς διερεύνηση αντικειμένου. Η αδυναμία αυτή εκφράζεται και στις δύο μεθόδους με διαφορετικό τρόπο. Στην περίπτωση της θετικιστικής μεθοδολογίας η αδυναμία αφορά την τήρηση μιας διαδικασίας στην οποία κρίνεται η μεθοδολογική αρτιότητα, αλλά συνήθως από τη βάση αυτή κρίνεται εν πολλοίς και το κοινωνιολογικό πλαίσιο σημαντικότητας. Βεβαίως σε έρευνες μεγαλύτερης κλίμακας και προβλεπόμενου σχεδιασμού από την ερευνητική ομάδα η αδυναμία αυτή μπορεί να αμβλυνθεί. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας, οι θεωρητικές κατηγορίες που αναδύονται από τα εμπειρικά δεδομένα δεν ξεπερνούν τις εν σειρά αναδιατυπωμένες περιγραφικές διαπιστώσεις και τούτο διότι τα ευρετικά εννοιολογικά σχήματα προσομοιάζουν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, περισσότερο σε θεωρητικό αφήγημα, παράγωγο του εμπειρικού υλικού, παρά σε εδραιωμένη θεωρία με συνεκτική νοηματική συνάφεια που να αγγίζει το πρόβλημα τόσο στις υπαρκτές του διαστάσεις όσο και στην πρόσληψή του από τη μεριά των υποκειμένων.
3. Τη φύση του αντικειμένου της έρευνας σε συνδυασμό με την οπτική διερεύνησής του που προσδιορίζουν και τη μέθοδο που θα επιλεγεί. Όσο το ενδιαφέρον στρέφεται σε βιωματικές αφηγήσεις, λόγω της φύσης του αντικειμένου και της ερευνητικής υπόθεσης που το υποστηρίζει (π.χ. κοινωνικοί παράγοντες που σχετίζονται με την πρόσληψη της ασθένειας, της ψυχικής υγείας κτλ.), το άτομο είναι αυτό που αναμένεται να αναδείξει μέσω των πεποιθήσεών του πτυχές του προς διερεύνηση προβλήματος και όχι τόσο η διαδικασία αναζήτησης στοιχείων επιβεβαίωσης ή αναίρεσης – γενικών υποθέσεων στις οποίες τα άτομα απλά ανταποκρίνονται σε δομημένα ερωτηματολόγια. Η ποιοτική μέθοδος στην περίπτωση αυτή επιλέγεται διότι ενδιαφέρεται να διεκδικήσει στον τρόπο πρόσληψης του προβλήματος από τη μεριά του πάσχοντος υποκειμένου. Δεν ξεκινά π.χ. από μια γενική θεωρητική υπόθεση περί ασθένειας. Ωστόσο η φύση του αντικειμένου της έρευνας καθιστά την ανάδειξη μιας εμπειρικά θεμελιωμένης κοινωνιολογικής θεωρίας τέτοιας υφής αρκετά δύσκολη. Δηλαδή, ακολουθώντας επαγωγικά και σωρευτικά την πορεία από την ξεχωριστή ανάλυση του εμπειρικού υλικού των βιωμένων συναισθημάτων σε μεμονωμένα άτομα και με την αποδοχή του ισχυρισμού ότι η ποιοτική μέθοδος αποτελεί μια απολύτως λογικά διακριτή δυνατότητα έρευνας, η κατασκευή θεωρίας θα έπρεπε να συγκλίνει σε κοινούς βιωματικούς κόσμους απέναντι σε μία έννοια που δεν ορίζεται απολύτως κοινωνικά, ή να συνιστά ένα δίκτυο νέων εννοιών, μια διασύνδεση νέων δεδομένων. Η συνεκτικότητα της θεωρίας προϋποθέτει τη σύγκλιση και κοινή απόδοση των προβλημάτων από τις αφηγήσεις. Στην αντίθετη περίπτωση το αποτέλεσμα θα είναι παρατεταγμένες αφηγήσεις και αδυναμία συγκρότησης συνεκτικής θεωρίας. Εκτός και εάν ορισθεί εξ αρχής έτσι (δηλαδή με κοινωνικούς όρους), οπότε η διαδρομή θα πρέπει να είναι αντίθετη, από τη δημιουργία μιας θεωρίας περί των κοινωνικών παραγόντων που επηρεάζουν ή επιτείνουν τα συμπτώματα μιας ασθένειας.

Στην περίπτωση αυτή, η ποιοτική μέθοδος παραμένει στην καλύτερη περίπτωση συμπληρωματική ή αποδυναμωμένη, καθώς αυτό που αναζητείται είναι η επιβεβαίωση ή αναίρεση της ερευνητικής υπόθεσης με άλλη μεθοδολογία. Η αδυναμία αυτή ως προς την ανάδυση μιας εδραιωμένης κοινωνιολογικής γενίκευσης αφορά ωστόσο την ιδιαιτερότητα του αντικείμενου της έρευνας. Αντίθετα, η διερεύνηση ενός άλλου αντικείμενου, όπως π.χ. της ανεργίας ή του μεταναστευτικού/προσφυγικού, ανάλογα και με την οπτική της έρευνας ως προς τη χρήση ποιοτικών, ποσοτικών ή μεικτών μεθόδων, προσφέρεται περισσότερο για την ανάπτυξη εμπειρικά θεμελιωμένων θεωριών. Για το φαινόμενο της ανεργίας και τη διαρθρωτική του διάσταση αναπτύσσονται διάφορες θεωρίες και διατυπώνονται γενικές ερευνητικές υποθέσεις, αλλά μπορεί το αντικείμενο της έρευνας να είναι και ο ίδιος ο άνεργος, να ερευνηθεί δηλαδή αποκλειστικά το βίωμα αναφορικά με την πρόσληψη μιας αντικειμενικής κατάστασης που υπάρχει η δυνατότητα να αναδειχθεί θεωρητικά. Όπως αναφέρει ο Flick (2014), ένας τρόπος για να μελετηθούν τα πολύπλοκα ζητήματα μέσω της ποιοτικής έρευνας είναι να σχεδιαστούν μέθοδοι που να είναι επαρκώς ανοιχτές στην πολυπλοκότητα του αντικείμενου μιας μελέτης. Σε τέτοιες περιπτώσεις το αντικείμενο που μελετάται είναι ο παράγοντας που καθορίζει την επιλογή μιας μεθόδου και όχι το αντίστροφο.

6. Συμπεράσματα

Αυτό που συζητείται και προτείνεται στο παρόν κεφάλαιο αφορά καταρχήν την τεκμηρίωση της κοινωνιολογικής σημαντικότητας στην επιλογή των ερευνητικών υποθέσεων και τις συζεύξεις ανάμεσα στα συστήματα αναφοράς των υποκειμένων και τις κοινωνιολογικού τύπου γενικεύσεις. Δεν αναζητείται δηλαδή αρχικά να αναδειχθεί και να σημασιολογηθεί το πρόβλημα από τη μεριά των υποκειμένων σε μια υποτίθεται ανυποψίαστη από τη μεριά των στόχων της έρευνας οπτική και να επιχειρηθεί στη συνέχεια μια ασφαλής γενίκευση ή συγκρότηση μιας αυστηρά εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας.

Οι υποκειμενικές απόψεις των ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα μπορούν να ενισχύσουν τις προσπάθειες της ερμηνεύσης προβλημάτων, να παρακάμψουν ακόμη και τη συγκεκριμένη οπτική του σχεδιασμού της έρευνας, ή να ανατρέψουν τα δομικά στοιχεία του λόγου σύμφωνα με τα οποία αυτή δομείται. Ωστόσο, η παραγωγή εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας δεν είναι μια υπόθεση αθροιστικού τύπου, και τούτο όχι μόνο λόγω της μεθοδολογικής επισφάλειας της επαγωγής, αλλά κυρίως λόγω της αδυναμίας να συναρθρωθεί κοινωνιολογικά η συλλογική κατασκευή νοήματος από τις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Στο επίπεδο αυτό μπορούν να προκύψουν ενδιαφέρουσες δευτερογενούς τύπου θεωρήσεις που να αναφέρονται ωστόσο στο συγκεκριμένο υλικό έρευνας, στους συγκεκριμένους δρώντες, όχι όμως σε όλους που συναπαρτίζουν το σύνολο της ομάδας στόχου. Οι θεωρήσεις λοιπόν αυτές σε δευτερογενές επίπεδο είτε θα πρέπει να είναι θεωρήσεις που αφορούν το συγκεκριμένο δείγμα που εξετάζεται, είτε να είναι γενικεύσεις από μια, πέραν των συγκεκριμένων ερευνών θεωρητική και με απουσία των τυπικών μεθοδολογικά όρων, δειγματοληψία πών μετουσιώνεται σε γενικότερη θεωρία δεύτερου επιπέδου, όπως περιγράψαμε παραπάνω.

Συμπερασματικά, μέσα από το συγκεκριμένο κεφάλαιο υποστηρίζεται η εφαρμογή μιας δόκιμης πρακτικής που αφορά σε εκείνα τα αντικείμενα έρευνας για τα οποία είναι εφικτή η κοινωνιολογική θεωρητική γενίκευση και οι δόκιμες εννοιολογήσεις, σε χρόνο που προηγείται της διενέργειας έρευνας στο πεδίο. Στην αντίθετη περίπτωση η ανάδειξη των εμπειρικών δεδομένων σε θεωρητικές κατηγορίες μέσω επαγωγικής λογικής διαπιστώνεται ως επισφαλής γενίκευση και γενικότερα ως ανεπαρκής διαδικασία κατασκευής ενός κοινωνιολογικού τύπου συνεκτικού αφηγήματος. Το ίδιο και ο θρυμματισμός γενικών κοινωνιολογικών υποθέσεων και θεωριών ώστε να ανταποκριθούν στο σημασιολογικό περιεχόμενο της υποκειμενικής κρίσης. Ο στόχος τελικά δεν είναι η υποχώρηση της κοινωνιολογικής θεωρίας, αλλά η ενδυνάμωση και ο εμπλουτισμός της με νέες εμπειρικά θεμελιωμένες θεωρήσεις (και όχι οπωσδήποτε εδραιωμένες θεωρίες) που συναντούν τον γενικευτικό, παράλληλα με τον ιδιογραφικό προγραμματικό ορίζοντα της επιστήμης της κοινωνιολογίας, η οποία αναπτύσσεται μέσα από την κριτική κατανόηση των αντινομιών και της ασυνέχειας των ποικίλων «παραδειγμάτων».

Βιβλιογραφία

- Anscombe, G.E.M. (1957). *Intention*. Oxford: Blackwell.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Berger, P., & Luckmann, Th. (1967). *The Social Construction of Reality; A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin
- Berger, P., & Luckmann, Th. (1969). *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit. Eine Theorie der Wissenssoziologie. Mit einer Einleitung zur deutschen Ausgabe von Helmuth Plessner*. Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag
- Butler, J. (2001). *Psyche der Macht: Das Subjekt der Unterwerfung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Cohen R. S., & M. Neurath (eds.) 1983. *Otto Neurath: Philosophical Papers*. Reidel (Neurath, O. (1932). *Protokollsätze* (Protocol statements).In: *Erkenntnis*, Vol. 3).
- Dilthey, W. (2006). *Die Geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Erste Hälfte: Abhandlung zur Grundlegung der Geisteswissenschaften*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen (Bd.5).
- Eberle, Th. (1984). *Sinnkonstitution in Alltag und Wissenschaft: der Beitrag der Phänomenologie an die Methodologie der Sozialwissenschaften*. Bern.
- Eberle, Th. (1999). *Sinnadaequanz und Kausaladaequanz bei Max Weber und Alfred Schütz. (Adequacy of Meaning and Adequacy of Causality in Max Weber and Alfred Schütz)*. In R. Ritzler, J. Reichertz & N. Schroer (Eds), *Herrnneutische Wissenssoziologie* (pp. 97-119). Konstanz: UVK.
- Esser, H. (1996). *Die Definition der Situation*. *Koelner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 48, 1-44.
- Flick, U. (2014). *An Introduction to Qualitative Research* (5rd ed.). London: Sage.
- Glaser, B.G. (1992). *Basics of Grounded Theory Analysis : Emergence vs.Forcing*. Mill Valley, CA : Sociology Press
- Glaser, B.G. (2002). *Constructivist Grounded Theory?* *Forum Qualitative Sozialforschung /Forum: Qualitative Social Research*, 3(3), Art. 12.
- Glaserfeld, E. von (1992). *Questions and Answers About Radical Constructivism*. In M.K. Pearsall (Ed.), *Scope, Sequence, and Coordination of Secondary Schools Science*, Vol. 11, Relevant Research (pp. 169-182). Washington DC: NSTA.
- Grathoff, R. (1989). *Milieu und Lebenswelt: Einführung in die Phänomenologische Soziologie und Phänomenologische Forschung*. Frankfurt/ Main. Suhrkamp

- Habermas, J. (1981). *Theorie des Kommunikativen Handelns* (Bd.1: Handlungsrationalität und Gesellschaftliche Rationalisierung, Bd. 2: Zur Kritik der Funktionalistischen Vernunft). Frankfurt a.M. Suhrkamp.
- Hedström, P. (2005). *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge University Press.
- Hitzler, R. (2016). Zentrale Merkmale und Periphere Irritationen Interpretativer Sozialforschung. *Zeitschrift für Qualitative Forschung*, 17, Jg. H. 1–2, 171-184.
- Hitzler, R., & Honer, A. (Ed.) (1997). *Sozialwissenschaftliche Hermeneutik: Eine Einführung*. UTB, Opladen.
- Hommans, G. (1958). Social Behavior as Exchange. *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Knoblauch, H., Flick, U., & Maeder, C. (2005) : Qualitative Methods in Europe: The Variety of Social Research. *FQS* 6(3), Art. 34.
- Luckmann, Th. (1980). Über die Grenzen der Sozialwelt. In Th. Luckmann (Ed.), *Lebenswelt und Gesellschaft* (pp. 56-92). Paderborn: Schöningh, pp. 56-92.
- Lüders, C., & Reichertz, J. (1986). Wissenschaftliche Praxis ist, wenn alles funktioniert und Keiner Weiss Warum – Bemerkungen zur Entwicklung Qualitativer Sozialforschung. *Sozialwissenschaftliche Literaturrundschau*, 12, 90-102.
- Ναγόπουλος, Ν. (2015). *Γνώση, Μέθοδος και Κοινωνική Πράξη: Από τη Γνωσιοθεωρία στη Νέα Κοινωνιολογία της Γνώσης*. Athen. Kallipos.
- Oevermann, U. et. al. (1979). Die Methodologie einer “Objektiven Hermeneutik” und ihre Allgemeine Forschungslogische Bedeutung in den Sozialwissenschaften. In Hans-Georg Soeffner (Ed.), *Interpretative Verfahren in den Sozial- und Textwissenschaften* (pp. 352-433). Stuttgart: Metzler.
- Parsons, T. (1968). *The Structure of Social Action*. New York: Free Press.
- Schütz, A. (1982). *Das Problem der Relevanz* (Richard M. Zane Ed.). Frankfurt a.M.: Suhrkamp (stw 371).
- Schütz, A. (2004). *Der Sinnhafte Aufbau der Sozialen Welt* (ASW II). Konstanz: UVK.
- Schütz, A., & Luckmann, T. (1979, 1984). *Strukturen der Lebenswelt*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp. Band 1, 2.
- Schütz, A., & Luckmann, Th. (2003). *Strukturen der Lebenswelt*. Konstanz: UVK.
- Sprondel W. M (ed.1977). *Alfred Schütz –Talcott Parsons Zur Theorie sozialen Handelns. Ein Briefwechsel*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Srubar, I. (1988). *Die Genese der Pragmatischen Lebenswelttheorie von Alfred Schütz und ihr Anthropologischer Hintergrund*. Suhrkamp. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research : Grounded Theory Procedures and Techniques*. London : Sage Publications
- Weber, M. (1980). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.
- Weber, M. (1995). *Die Objektivität Sozialwissenschaftlicher und Sozialpolitischer Erkenntnis. J.C.B. Mohr, Tübingen 1904*. Schutterwald: Wissenschaftlicher Verlag.
- Ψυχοπαίδης, Κ. (1996). Επίμετρο. Προβλήματα Θεμελίωσης των Κοινωνικών Επιστημών. Στο Γ. Κουζέλης & Κ. Ψυχοπαίδης (Επιμ.). *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών* (σσ. 543-562). Αθήνα: Νήσος.

Social phenomenology and qualitative research: Cognitive structures and subjectivity

Nikos Nagopoulos***ABSTRACT**

The article examines the sociological turn which is based on phenomenological approaches and on reflective aspects of the interpretative tradition. It as well critically examines the limits of a socially constructed reality which is, according to this claim, based through the expression of the world of everyday life. At the same time, it explores the sociological interest in the deeper experiences and internal processes as to produce intersubjective meaning that is interwoven in parallel with reflective searches in the way society functions as a whole. Beyond the theoretical remarks, these limits become more distinct in the field of qualitative research in which the interests of phenomenological vision towards social problems flow into. Finally, the article discusses the framework of studying qualitative research and empirically grounded theories in Sociology.

Key words: Social Phenomenology, Qualitative Research, Subjectivity, Empirically grounded theories

* Nikos Nagopoulos, Ph.D., Associate Professor, University of the Aegean, School of Social Sciences, Department of Sociology, Address: Lofos Xenia, 81100 Mitilini, Tel.: 0030-22510-36523. Email: N.Nagopoulos@soc.aegean.gr